

B. VAN DE PUTTE, *Het belang van de toegeschreven positie in een moderniserende wereld. Partnerkeuze in 19de-eeuwse Vlaamse steden (Leuven, Aalst en Gent)*, Katholieke Universiteit Leuven, Faculteit Sociale Wetenschappen/Departement Sociologie, 2003, Promotor: Prof. Dr. K. Matthijs

1. THEORIE

Demografische feiten (geboorte, migratie, huwelijk, sterfte) zijn geen vluchtige maar cruciale gebeurtenissen die het menselijk leven tekenen. Ze zijn nauw verbonden met de samenleving waarin ze totstandkomen, wat betekent dat ze uiterst geschikt zijn om die samenleving te bestuderen. Eén van deze demografische feiten is de partnerkeuze. De kenmerken van de bruidegom, de bruid en hun families verraden het samenkomen van mensen met specifieke karakteristieken, naar onder andere leeftijd, sociale en geografische afkomst. Op grote schaal levert dit patronen op die onderzocht kunnen worden als indicator van achterliggende sociologische fenomenen. Belangrijke vragen peilen naar de rigiditeit van de invloed van deze kenmerken op de partnerkeuze. Is de sociale positie van de schoonvader het sleutelkenmerk bij de keuze van een partner? Zijn migranten op de huwelijksmarkt geïsoleerd van de autochtone bevolking? Is er een groot leeftijdsverschil tussen bruidegom en bruid?

Op die manier is partnerkeuze een indicator van de *openheid* van een samenleving. Dit begrip stamt uit het onderzoek naar sociale mobiliteit, waar het verwijst naar de mate waarin kinderen van ouders met een verschillende sociale positie een gelijke kans hebben om zelf een bepaalde positie te bereiken. In meer algemene termen duidt maatschappelijke openheid op het belang van toegeschreven sociale posities op het leven van de betrokken personen. Toegeschreven posities worden, in tegenstelling tot verworven posities, zonder eigen inbreng van het individu 'verdeeld' over een bevolking. Geslacht, geografische en sociale origine zijn hier voorbeelden van. De mate van maatschappelijke openheid laat zich in het bijzonder opmeten in twee fenomenen, namelijk de mate waarin sociale grenzen gebaseerd op toegeschreven posities worden overschreden in sociale interacties zoals het huwelijk (integratie) en de mate waarin toegeschreven kenmerken bepalend zijn voor de verdeling van schaarse goederen, posities en privileges (sociale ongelijkheid).

Het begrip maatschappelijke openheid raakt de kern van de 'moderniteit' en van het (hedendaagse) democratische waardepatroon. Het begrip is, net zoals het socialemobiliteitsonderzoek, een toepassing van de modernisatietheorie en heeft haar *roots* in de sociologie van Parsons. Parsons stelde dat een samenleving tijdens de modernisatie veranderde van een systeem gebaseerd op '*ascription*' of toegeschreven posities naar een systeem gebaseerd op '*achievement*' of verworven posities (Ritzer, 1992). De moderne samenleving is met andere woorden een open samenleving. Het democratische verwijst niet alleen naar de gelijke kansen. Het verdwijnen van geslachtsgebonden machtsverschillen is een element van de democratisering van het private leven (Giddens & Pierson, 1998). De idee achter de modernisatietheorie is dat er een onherroepelijke overgang is van de traditionele naar de moderne samenleving. Giddens, één van de zogenaamde nieuwe modernisatietheoretici (Knöbl, 2003), benadrukt bijvoorbeeld dat de moderne levenswijze ons op nooit eerder geziene wijze heeft losgemaakt van alle traditionele vormen van sociale orde (Giddens, 1991, 4). De argumenten die in het historisch-demografisch en sociaal-historisch onderzoek de toename van maatschappelijke openheid onderbouwen, zijn ons inziens samen te vatten aan de hand van drie 'pijlers': meritocratie, gelijkheid tussen man en vrouw en universalisme.

De eerste pijler, meritocratie, houdt in dat kinderen door talent en inspanning meer en meer los van hun ouders de eigen sociale positie kunnen bepalen (van Leeuwen & Maas, 1997, 619). Economische veranderingen zijn de motor. Industrialisatie produceert onvermijdelijk een meer open, mobiele en op *achievement* gebaseerde samenleving aangezien, zo luidt althans de visie, economische groei onmogelijk is zonder een continu proces van sociale mobiliteit (Kaelble, 1981, 14). Indien de geschikte mensen niet op de geschikte plaats zouden terechtkomen, zou de moderne samenleving simpelweg niet kunnen voortbestaan. Niet dat dergelijke 'ideale' samenlevingen bestaan. Modernisatietheorieën stellen wel dat er een historische trend is naar zo een open samenleving (van Leeuwen & Maas, 1997, 619). Het logische gevolg is een open partnerkeuze. De sociale positie van de ouders is niet meer belangrijk aangezien die niet noodzakelijk de toekomstige levenskansen beïnvloedt. Dit biedt ruimte om te huwen met partners met een andere sociale origine.

De tweede pijler is de gelijkheid tussen man en vrouw. De grondslag voor deze vorm van 'moderne openheid' is eerder cultureel. Een krachtig pleidooi hiervoor komt van Shorter (1975). Hij stelde de opkomst van de romantische liefde als basis voor de partnerkeuze verantwoordelijk. Net zoals Shorter ziet Giddens dit als een recente (moderne) uitvinding (Giddens & Pierson, 1998,

136). De romantische liefde heeft gevolgen voor de gelijkheid tussen man en vrouw in termen van macht. Zonder gelijkheid, geen romantische liefde (*Ibid.*, 139). Spontaneïteit en empathie – de basis voor romantische liefde (Shorter, 1975) – gedijen niet binnen een machtsrelatie. Deze ontwikkeling impliceert een toename van leeftijdshomogamie aangezien grote leeftijdsverschillen in het algemeen wijzen op instrumentele relaties en omdat huwelijken tussen een oudere man en een jongere vrouw wijzen op patriarchale relaties.¹ Het leeftijdsverschil helpt de mannelijke dominantie te realiseren (zie o.a. Shorter, 1975; Mitterauer & Sieder, 1983; van Poppel, 1992).

De derde pijler is universalisme. Universalisme staat tegenover particularisme en wijst op de visie dat out-group-kenmerken niet per definitie vreemder of minder waardevol zijn dan in-group-kenmerken. In een universalistische samenleving worden personen beoordeeld op basis van universele criteria, niet op basis van affiliaties die niets te maken hebben met het eigenlijke kenmerk van beoordeling (Parsons & Shils, 1951, 82). Allerlei schijnbaar irrelevante achtergrondkenmerken die de groepsidentiteit bepalen zullen steeds minder belangrijk worden als basis voor de partnerkeuze, omdat moderne individuen makkelijker de rigide, traditioneel opgebouwde gevoelens van wantrouwen tegenover de 'ander' kunnen loslaten. Ook hier is het logische gevolg een meer open partnerkeuze: kenmerken zoals bijvoorbeeld geografische origine krijgen een minder sterk belang bij de partnerkeuze. Universalisme kan versterkt worden door het ontstaan van het moderne en kosmopolitische stadsleven, door socioculturele veranderingen zoals de alfabetisering en de ermee gepaard gaande verbreding van de ideologische horizon en tot op zekere hoogte door nationalisme – of juist, door de vervanging van lokale identiteiten door de Vlaamse of Belgische identiteit.

De klassieke terugblik vanuit het modernisatieperspectief op de periode van 1800 tot 2000 komt meestal neer op het karikaturaal beschrijven van de extreme verschillen tussen het begin- en het eindpunt (Anderson, 1995). Men veronderstelt vaak dat de preindustriële samenleving bestond uit op patriarchale leest geschoeide gezinnen die gerangschikt kunnen worden in vele, hiërarchisch van elkaar te onderscheiden sociale lagen en wiens leven zich afspeelt in kleine, enge, lokale samenlevingen. Kortom, verknechting, rigiditeit en particularisme waren de hoofdlijnen. Voor het partnerkeuzepatroon betekent dit homogamie (het huwen met een 'gelijke' partner) en huwelijken tussen een oudere man en een jongere vrouw. De huidige samenleving kan

¹ Voor de lagere klasse was het interessant om een relatief oudere vrouw te huwen omdat die meer tijd gehad heeft om te sparen, meer huishoudelijke vaardigheden kende en minder kinderen kon krijgen. Bij de hogere klasse is een oudere man bijvoorbeeld interessant omdat diens carrière dan reeds was aangevat en dus makkelijker te evalueren was.

dan gezien worden als een geheel van geëmancipeerde individuen, die gerangschikt kunnen worden op basis van de verworven status en die deel uitmaken van een geïntegreerde supralokale samenleving. Emancipatie, openheid en universalisme vormen hier de basiskenmerken. Heterogamie (het huwen met een 'niet-gelijke' partner) en huwelijken tussen leeftijdsgenoten komen in dergelijke samenlevingen vaker voor.

Tegenover deze optimistische modernisatietheorie zijn er alternatieve visies gesteld. Er zijn aanduidingen dat in de loop van de negentiende eeuw maatschappelijke geslotenheid toenam. Deze idee steunt op de vaststelling dat de 'klasse', de etnische identiteit en het kostwinnersmodel, typisch moderne sociale categorieën, geslotenheid impliceren en aan belang winnen als basis voor groepsvorming of als legitimatie van ongelijke man-vrouw relaties, juist als reactie op de sociale, economische en culturele veranderingen van de negentiende eeuw. Tegenover de pijlers van de modernisatie van de partnerkeuze kunnen we een alternatief plaatsen: klassenformatie *versus* meritocratie, verburgerlijking *versus* gelijkheid en romantisering, (resistent) particularisme *versus* universalisme.

Het begrip klassenformatie duidt op het feit dat sociale klassen zich kristalliseren rond organisaties, culturen en gedragingen. Naast politieke klassenformatie (de vorming van op klasse gebaseerde politieke organisaties) en culturele klassenformatie (de vorming van onderscheiden klassenculturen) is er ook demografische klassenformatie. Dit begrip verwijst naar het totstandkomen van sociale klassen in een proces van sociale interacties waarbij nieuwe 'leden' gerekruteerd worden (Savage, 2002). Een belangrijk mechanisme hiertoe is partnerkeuze. Indien demografische klassenformatie op de huwelijksmarkt optreedt, beduidt dit dat grenzen tussen de verschillende geledingen van de lagere klasse, bijvoorbeeld naar scholingsgraad, minder sterk worden. Maar het houdt ook in dat de grenzen van de lagere klasse met de middenklasse op zijn minst even sterk blijven. Tegelijk met deze heterogamie ontstaat er een nieuwe vorm van geslotenheid omdat er grotere, van elkaar geïsoleerde blokken ontstaan – namelijk de lagere klasse *versus* de middenklasse (Miles, 1999). Daardoor groeien er gescheiden netwerken van sociale contacten, wat ook de scheiding van ervaringen, levenswijzen en denkbeelden bevordert (Kocka, 1984). Demografische klassenformatie is op die manier een oorzaak van andere vormen van klassenformatie.²

Als we over de moderne familie spreken, verwijzen we naar het kostwinnersmodel. Dit model is een uiting van de culturele veranderingen in de

². De idee van klassenformatie is overigens door hedendaagse modernisatietheoretici, zoals Beck (1992, 87) opgenomen en vormt een uitgangspunt om de overgang van de eerste (industriële) naar de tweede (hedendaagse) moderniteit te duiden.

tweede helft van de negentiende eeuw, zoals het toegenomen belang van huiselijkheid, het terugtrekken van de vrouw in de private levenssfeer en het verminderde belang van het gemeenschapsleven. De middenklasse was de pioniersgroep, maar nadien zou dat gezinstype ook door andere sociale groepen zijn opgenomen. Op die manier werd de romantisering, zoals bijvoorbeeld door Shorter beschreven, ingebed in een bepaalde gezinsstructuur en -praktijk. Het resultaat is hetgeen we nu het conservatieve model van huwelijkleven noemen: een mengeling van de oude patriarchale traditie met nieuwe, gezinsgerichte waarden. Deze visie (Beck, 1992) staat dus haaks op de shorteriaanse/giddensiaanse romantisering die gelijkheid tussen man en vrouw inhield. De opgang van het kostwinnersmodel hing enerzijds samen met de scheiding tussen werk en huishouden (Seccombe, 1993, 11). Anderzijds was dit ook een 'aangeraden' verspreiding. Vanuit de middenklasse geïnspireerde hervormingen trachtten de proletarische familie intact te houden en de positie van de man aan het hoofd van de familie te herstellen (*Ibid.*, 55). Indien dit kostwinnersmodel zich doorzette, ondermijnde dit de vrouwelijke positie.

Ten slotte leidt de moderniserende leefwereld niet automatisch tot een toename van universalisme. In een alternatief perspectief roept het contact met de ander de eigen identiteit en het groepsegoïsme op. Vreemdelingen werden gezien als concurrenten en als 'verschillend' (Perrot, 1986). De natievorming is eigenlijk pas de eerste poging tot de creatie van een meer universele identiteit, betrokken op supralokale gemeenschappen. Ook al is er een zekere nationale identiteit aanwezig, daarmee worden niet noodzakelijk alle interne opdelingen minder relevant. De verzuiling (Art, 1979; Witte et al., 1990) laat bijvoorbeeld zien hoe beperkt uiteindelijk die ideologische verbreding wel is. Dit typisch kenmerk van de tweede helft van de negentiende eeuw is een voorbeeld van hoe modernisatie tot nieuwe geslotenheid leidt.³

Een belangrijke empirische vraag is bijgevolg of er in de negentiende-eeuwse vernieuwende samenleving omwille van de drie principes van meritocratie, universalisme en gelijkheid tussen man en vrouw wel degelijk een evolutie is naar meer maatschappelijke openheid. Ondanks de uitgebreide aandacht van de klassieke sociologen voor de tweespalt tussen traditioneel en modern (deze tweespalt is in zekere zin zelfs de ontstaansgrond van de sociologie, zie Ritzer, 1992) is er tot op heden relatief weinig comparatief, empirisch onderzoek gevoerd naar de historische dimensie van dit aspect van de modernisatie. Aan de hand van het vergelijken van het partnerkeuzepatroon

³ Het mogelijke gevolg hiervan was het ontstaan van een nieuwe segmentering op de huwelijksmarkt, namelijk op basis van de zuil (Beekink et al., 1998). Dit valt echter buiten dit onderzoek (wegens niet meetbaar met huwelijksakten).

naar sociale origine, geografische origine en leeftijd in drie Vlaamse steden (Gent, Leuven en Aalst) in de periode 1800-1913 onderzoeken we het belang van de toegeschreven positie.

2. LEUVEN, AALST EN GENT IN DE NEGENTIENDE EEUW

Het onderzoeksgebied omvat drie steden.⁴ Ten eerste is er Gent, een stad waarin de industrialisatie vroeg (rond 1800) en grootschalig startte. De textielindustrie was de belangrijkste sector. De industrialisatie ging gepaard met slechte levensomstandigheden. Het inwonersaantal verdubbelde gedurende de eerste helft van de negentiende eeuw van 50.000 tot 100.000. In het midden van de negentiende eeuw was de binnenstad een overbevolkte, onleefbare mengeling van sloppenwijken en fabrieken. Pas in de tweede helft van de negentiende eeuw kwam er langzaam een verbetering. De tweede stad, Aalst, telde rond 1800 zo'n 10.000 inwoners. De bevolkingsgroei in de eerste helft van de negentiende eeuw was gematigd. Aalst had een uitgesproken kleinstedelijk karakter (Humbeek, 1999). In de tweede helft van de negentiende eeuw, en vooral na 1890, industrialiseerde Aalst. Ook hier was de textielindustrie de belangrijkste sector. Ten derde is er Leuven. In het begin van de negentiende eeuw was Leuven met 20.000 inwoners naar toenmalige maatstaven een middelgrote stad. Leuven had eerder een commercieel-artisanaal karakter (Magits, 1974). Pas in de tweede helft van de negentiende eeuw kwamen er (enkele) grootschalige ondernemingen.

3. HUWELIJSAKTEN

De huwelijksakten van de burgerlijke stand vormen het belangrijkste bronnenmateriaal.⁵ Huwelijksakten worden vaak aangeraden (Miles & Vincent, 1993; Miles, 1999) voor de studie van partnerkeuze en sociale mobiliteit. Belangrijke voordelen van deze bron zijn de beschikbaarheid van uniforme informatie over de kenmerken van de huwendes en hun ouders voor bijna

⁴. De belangrijkste reden om het onderzoek tot steden te beperken is dat de modernisatie zich vooral in (sommige) steden afspeelde. Het platteland bleef niet *per se* onaangeroerd en is een interessant studiegebied. Maar het verschil tussen stad en platteland is waarschijnlijk zo groot, dat een vergelijking ervan alleen maar triviale aspecten dreigt naar voren te brengen.

⁵. De steekproef bestaat uit 5496 akten voor Aalst, 9330 voor Leuven, 8575 voor Gent.

alle lagen van de bevolking en de mogelijkheid tot historisch-comparatief onderzoek (Kocka, 1984).⁶

Het gebruik van huwelijksakten omvat in essentie het op grote schaal kwantitatief analyseren van goed vergelijkbare, consistente maar vrij oppervlakkige gegevens. Een mogelijk nadeel is dat er veeleer in de breedte dan in de diepte wordt onderzocht. We gaan kort in op twee hiermee verbonden problemen. Ten eerste zijn de gegevens indirect. De bron levert geen informatie over de *partnerkeuze* maar over de feitelijke uitkomst van die evaluatie (de kenmerken van de huwelijkspartners zoals de sociale positie en de leeftijd). Het eigenlijke proces van de evaluatie van de potentiële partner blijft verborgen. Op die manier bestuderen we een nogal vitale handeling als *partnerkeuze* als een dode materie. De vraag is of het mogelijk is om op basis van de kenmerken van de huwelijkspartners uitspraken te doen over moeilijk grijpbare gevoelens, voorkeuren en mentaliteiten zoals het belang van liefde, berekening en de druk om te huwen.

Belangrijk hierbij is dat we geen uitspraken willen doen over individuele gevallen. Op basis van één huwelijksakte uitspraken doen over één koppel of op basis van vele huwelijksakten uitspraken doen over vele koppels tegelijk, is een groot verschil. Stel dat we menen dat de opkomst van de romantische liefde samenhangt met leeftijdshomogamie. Het feit dat die bepaalde uitkomst zich ook effectief voordoet, is relevant voor de evaluatie van de stelling inzake romantische liefde. Maar dat wil niet automatisch zeggen dat elk individueel koppel met die bepaalde uitkomst daadwerkelijk getroffen wordt door de romantische liefde. Het belangrijkste is dat de uitkomst van de *partnerkeuze* toelaat om observeerbare implicaties van de theorie na te gaan.

We kunnen ons inziens de kritiek zelfs omkeren. De aanpak gehanteerd in dit onderzoek laat toe om uitspraken te doen over evoluties op lange termijn en over verschillen tussen steden. Het is zeer goed mogelijk dat dergelijke evoluties en verschillen zelfs niet zichtbaar zijn voor de tijdgenoot! Met andere woorden, door dergelijke bril te hanteren zien we dikwijls meer dan indien we enkel zouden luisteren naar de zogenaamd levende materie. Bovendien laten huwelijksakten toe om representatieve resultaten te bekomen, wat problematischer is met kwalitatief bronnenmateriaal.

Een tweede punt betreft het gebruik van beroepstitels. Beroepen verwijzen potentieel naar aspecten die verbonden zijn met de sociale stratificatie, zoals scholing, hiërarchische positie, bezit van productiemiddelen en prestige. De beroepsaanduidingen in de huwelijksakten zijn echter soms vaag en inaccuraat.

⁶ Dit wil uiteraard niet zeggen dat bronnenkritiek overbodig is, zie alinea's hieronder en hoofdstuk 2.

raat. De beroepstitels geven inlichtingen over een situatie op een bepaalde leeftijd. Bovendien geven ze mogelijk slechts een inlichting over een deel van het inkomen (vnl. in plattelandsgebieden, De Belder & Vanhaute, 1993; van Poppel, 1992). Het is ook niet altijd duidelijk welke criteria gebruikt werden bij het onderscheiden van verwante beroepstitels (bijvoorbeeld het verschil tussen een landman en een landbouwer Jaspers & Stevens, 1985). Een ander probleem is dat vaak niet aangeduid wordt of iemand als zelfstandige werkt (Sewell, 1976; Archer, 1995). Anderzijds biedt de omschrijving soms meer informatie dan hedendaagse bronnen, bijvoorbeeld over de werkplaats ('bediende bij den ijzeren weg') of over statuskenmerken ('lid van de Leopoldsorde').

Het is de vraag of deze gegevens te weinigzeggend zijn om tot een zinvolle sociale classificatie te komen (De Belder, 1976; Vermeulen, 1985; Vanhaute, 1999). Ondanks de problemen hebben beroepsgegevens ons inziens een grote bruikbaarheid als indicator van iemands sociale positie. Ten eerste is er de vraag wat dan wel een alternatief is. "Occupation is the conventional index of class position and there is no sign of any single variable superseding it as yet" (Penn & Dawkins, 1983, 509). Loon- en bezitsgegevens zijn op zich heel interessant en bruikbaar maar hebben natuurlijk ook een éenzijdigheid in betekenis⁷ en een foutenmarge bij het meten.⁸ Ten tweede hebben beroepsgegevens door hun aanwezigheid in zeer toegankelijke bronnen, zoals huwelijksakten, het voordeel dat ze heel makkelijk opspoorbaar zijn. Beroepstitels laten toe om verschillende onderzoeksgebieden over grote tijdsperiodes te onderzoeken. Ten derde kan de vaagheid van beroepsgegevens voor een stuk verholpen worden door brede categorieën te gebruiken, wat sowieso noodzakelijk is om ze bruikbaar te maken voor onderzoek. Ten slotte is er nog een minimalistisch argument. Indien de plaatsing van beroepen in een bepaald classificatiesysteem "vaker juist dan fout zit", is er statistisch iets mee aan te vangen (Van Bavel, 2001, 232).

Het debat over de bruikbaarheid van beroepstitels is echter al grotendeels gevoerd in internationale wetenschappelijke kringen. De onderzoekers die het gebruik van beroepstitels verdedigen zijn talrijk (Penn & Dawkins, 1983;

⁷ Arbeiders die op een bepaald moment een gelijk loon (of bezit) hebben, kunnen een verschillende scholingsgraad hebben – wat op termijn hun levenskansen sterk kan beïnvloeden. Loon en bezit variëren net als het beroep doorheen de loopbaan.

⁸ Er bestaat een ganse literatuur over hoe loongegevens moeten geïnterpreteerd worden (betalingen in natura, arbeidsduur, lonen die ook dienden om 'persoonlijke' helpers mee te betalen,... zijn enkele van de moeilijkheden). Belastinggegevens zijn bijvoorbeeld gevoelig aan ontduiking, zijn vaak onvolledig en vertonen een gebrek aan homogeniteit over langere periodes. Kadastergegevens zijn zeker interessant, maar ook hier zijn er tal van moeilijkheden in de interpretatie (Vermeulen, 1983).

Hayes & Millar, 1993; Miles & Vincent, 1993; Bouchard, 1996; Van Bavel, 2001; van Leeuwen & Maas, 2002). De kritiek maakt wel duidelijk dat er limieten zijn aan het gebruik van beroepstitels. Zo zijn sommige verfijnde analyses niet mogelijk. Bovendien is ons inziens het gebruik van beroepstitels aan een aantal voorwaarden gebonden. De kritiek kan op een constructieve manier opgevangen worden door het opstellen van een classificatieschema voor beroepstitels op basis van een expliciete theorie en operationalisering en door het uitvoeren van een empirische controle van mogelijke vertekeningen. Op die manier beperken we het gevaar van oncontroleerbare vertekening van de onderzoeksresultaten, zorgen we voor de vergelijkbaarheid van de resultaten van verschillende onderzoekers en wordt de mogelijkheid geboden om kritiek op het onderzoek te specificeren.

Dat dergelijke werkwijze tot op heden weinig gevolgd werd, is te wijten aan twee problemen. Een eerste probleem was de afwezigheid van een schema dat toeliet beroepsomschrijvingen uniform te coderen, los van verschillen in tijd, taal en geografie van de bron. Er was als het ware nood aan een gemeenschappelijke taal. Dit probleem werd recent opgelost door de ontwikkeling van HISCO (*Historical International Standard Classification of Occupations*) (van Leeuwen et al., 2002). HISCO is een functionele classificatie die beroepen indeelt volgens de taken die ermee geassocieerd zijn.⁹ Ten tweede was er geen instrument voorhanden om die uniform gecodeerde beroepstitels op een betekenisvolle manier in te delen in een socialeklassenschema. Het ontwikkelen van een classificatieschema om die uniform gecodeerde beroepstitels in beperkt aantal categorieën onder te brengen, namelijk het SOCPO (*social power*) schema, bood hierop een antwoord. Dit schema is een objectieve classificatie, dit wil zeggen gebaseerd op welomschreven criteria betreffende de verdeling van sociale macht over beroepen. De classificatie maakt een onderscheid tussen vijf niveaus van sociale macht (SP-levels) op basis van scholingsgraad, bezit, positie in een hiërarchische structuur en prestigekenmerken. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen drie subgroepen in de lagere klasse: SP-level 1 (voornamelijk ongeschoolde arbeiders), SP-level 2 (voornamelijk laaggeschoolde arbeiders) en SP-level 3 (voornamelijk geschoolde arbeiders). De middenklasse (SP-level 4) bestaat hoofdzakelijk

⁹ HISCO historiseerde het ISCO'68-schema door het toe te passen op beroepstitels komende uit negentiende-eeuws en vroeg-twintigste-eeuws bronnenmateriaal uit verschillende Europese landen. Voor de problemen die deze toepassing opleverde, werden regels ontwikkeld en aanpassingen in het schema voorzien. De beroepen krijgen in HISCO een basiscode bestaande uit vijf cijfers (b.v. bakker = 77610). De basiscode verwijst naar de beroepstaken geassocieerd met een beroep. Deze basiscode wordt indien nodig aangevuld met een code die naar aanvullende informatie verwijst (b.v. 79100_21 = 'meester' kleermaker). Er zijn aanvullende codes voor status, het product waarmee gewerkt wordt, familierelaties, e.d.

kelijk uit meester ambachtslui, kleinhandelaars, landbouwers en bedienden. De elite (SP-level 5) omvat '*professionals*', groothandelaars, fabriekseigenaars, enz.¹⁰

Het gebruik van dit classificatieschema vergt nog een bijkomende inspanning, namelijk de empirische controle van mogelijke vertekening. Vertekening treedt op indien beroepstitels in het SOCPO-schema een foute code krijgen omdat de titel zelf vaag is (een 'werkman' zou bijvoorbeeld laaggeschoold kunnen zijn in plaats van ongeschoold, zoals doorgaans wordt aangenomen) of omdat maatschappelijke veranderingen zorgen voor veranderingen in bijvoorbeeld de scholingsgraad van beroepen zonder dat de beroepstitel zelf wijzigt (het is mogelijk dat een kleermaker op het einde van de negentiende eeuw niet langer geschoold maar laaggeschoold is). Indien dit voorkomt bij grote beroepsgroepen, kan dit problematisch zijn voor de interpretatie. Om dit te onderzoeken ondernamen we de volgende stappen: (1) identificeren van de meest voorkomende beroepen binnen een SP-level en (2) nagaan of het niveau van heterogamie van deze beroepen verschilt van dat van de andere beroepen uit hetzelfde SP-level. Indien er effectief een verschil is, wijst dit waarschijnlijk op codeerproblemen.

4. RESULTATEN

Het empirisch onderzoek toont aan dat de klassieke visie op de evolutie van maatschappelijke openheid niet voldoet als verklaring. De bevindingen roepen een meer complex patroon op.

Ten eerste zijn de 'moderne' levensomstandigheden niet *per se* noodzakelijke voorwaarden voor maatschappelijke openheid. Het uitgangspunt van de modernisatietheorie is niet over de hele lijn houdbaar, aangezien bijvoorbeeld het leven van voornamelijk de stedelijke lagere klasse in de eerste helft van de negentiende eeuw niet volledig gedomineerd werd door toegeschreven posities.¹¹ De rol van de vader op de huwelijksmarkt lijkt beperkt. Zo was voor ongeveer de helft van de bruiden en de bruidegoms de vader niet meer in leven op het moment van het huwelijk. Ook indien de vader wel nog leefde, was zijn sociale positie niet het enige criterium in de partnerkeuze.

¹⁰ De specifieke regels zijn te vinden in hoofdstuk 2 (zie supra), evenals een lijst van HISCO-codes geklasseerd in het SOCPO-schema.

¹¹ Dit patroon was niet noodzakelijk 'van oudsher' aanwezig in deze steden. Wel menen we dat de vroeg-negentiende-eeuwse stad – voor de massieve doorbraak van de modernisatie – zich kenmerkte door dit patroon.

Vele kinderen uit de lagere klasse huwden buiten de eigen subgroep. Bovendien zijn er ook al bij al weinig sporen van patriarchale gezinnen. Huwelijken tussen oudere mannen en jongere vrouwen komen frequent voor, maar zijn zeker niet het enig mogelijke huwelijksstypen. Ze maken niet eens de meerderheid uit van het totaal aantal huwelijken. Daarnaast bestaat 29 à 30% uit een huwelijk tussen leeftijdsgenoten. Opvallend is het hoge aandeel van de huwelijken waarbij de vrouw ouder is dan de man (26 à 29% van de huwelijken bestaat uit een oudere vrouw en een jongere man). Instrumentele drijfveren zijn de meest plausibele oorzaak voor het frequent voorkomen van dit huwelijksstypen. Dit bevestigt op zijn minst dat de vrouw niet totaal ondergeschikt was. In de grotere steden Gent en Leuven kende de lagere klasse van in het begin van de observatieperiode wel een gesloten groepsvorming langs geografische origine, vooral rurale migranten werden vermeden. Op dat vlak speelt de toegeschreven positie een sterke rol.

Ten tweede is de mate van maatschappelijke openheid in de eerste helft van de negentiende eeuw verschillend naargelang de historische context. Op zich is dit een gemakkelijk geformuleerde standaardkritiek op de modernisatietheorie. We kunnen deze kritiek wat formeler maken door te wijzen op één van de manieren waarop de niet-moderne samenleving in sommige omstandigheden open kan zijn. De stedelijke crisis (getypeerd als een samenleving die een drastische economische transformatie ondergaat en hierbij een sterke bevolkingsgroei, migratie en lage levensstandaard kent) is een bron van maatschappelijke openheid naar sociale origine. Het partnerkeuzepatroon in Gent toont aan dat de stedelijke lagere klasse in die omstandigheden de interne grenzen naar sociale origine moet opgeven. Dergelijke levensomstandigheden zorgen er in feite voor dat het gewone partnerkeuzegedrag van de stedelijke lagere klasse meer uitgesproken wordt, althans op het vlak van de sociale origine.

Ten derde blijkt uit het onderzoek dat er geen grootschalige evolutie was naar meer maatschappelijke openheid in Leuven, Aalst en Gent. De rol van sociale origine veranderde echter wel. Laat in de negentiende eeuw, na 1890, trad demografische klassenformatie op. Bruidegoms wiens vader tot de lagere klasse behoorde, huwden dan meer met bruiden die ook tot de lagere klasse hoorden. Hierbij overstegen ze breuklijnen *binnen* de lagere klasse. De grenzen met de middenklasse bleven echter behouden. In methodologisch opzicht is het belangrijk dat zowel in de door ons onderzochte steden als in industriële districten van het Verenigd Koninkrijk, waar dit partnerkeuzepatroon ook voorkwam, hetzelfde bronnenmateriaal (beroepstitels uit huwelijksakten) en hetzelfde classificatiesysteem (SOCPO-schema) werd gebruikt (Van de Putte & Miles, 2002; Miles, 1999). Deze stelling moet echter gekwalificeerd

worden. Zo is de situatie in het niet-industriële Leuven veel minder duidelijk in termen van klassenformatie te interpreteren. We suggereren dus niet dat dit patroon geldig is voor alle (Vlaamse) steden.¹² Het is verder niet uit te sluiten dat na de Eerste Wereldoorlog de situatie veranderde. De randvoorwaarden voor maatschappelijke openheid naar sociale origine ogen er misschien zelfs beter. Het onderwijs en het socialezekerheidsstelsel zijn dan beter ontwikkeld en devalueren mogelijk de rol van sociale origine.

De lagere klasse is echter niet homogeen. Dit bleek uit het bestaan van een '*cross-cutting cleavage*' op basis van geografische origine. Misschien dat de '*peasants*' ondertussen Belgen geworden zijn, maar rurale migranten raakten niet geïntegreerd op de stedelijke huwelijksmarkt, ook niet na 1890. Dit bevestigt dat de nieuwgearriveerden en het oude stedelijke proletariaat geen ééngemaakte sociale groep vormden (de Swaan, 1989). De culturele verschillen tussen beide groepen en de concurrentie voor huisvesting en jobs waren hiervan belangrijke oorzaken. Belangrijk is dat het in dit onderzoek gaat om groepen die naar onze moderne normen niet zó verschillend zijn, bijvoorbeeld mensen geboren in het platteland rondom Gent ten opzichte van Gentenaars. Dat socialegroepsvorming toch langs deze lijnen verloopt, bevestigt de hardnekkigheid van geografische origine. Voor de Eerste Wereldoorlog is er geen noemenswaardige verandering op dit vlak. Modernisatie is niet sterk genoeg om deze breuklijn op te lossen.

De trend inzake leeftijdshomogamie is duidelijk. In de tweede helft van de negentiende eeuw bestaan in zowel Leuven, Gent als Aalst steeds meer huwelijken uit leeftijdsgenoten. Op het einde van de negentiende eeuw liep het percentage huwelijken tussen leeftijdsgenoten op tot ongeveer 50%. Deze bevinding sluit aan bij de conclusie van van Poppel die dergelijke trend in meerdere Europese landen ontwaart (van Poppel et al., 2001). Deze onmiskenbaar sterke toename past binnen de idee dat de jongeren autonomer werden in hun partnerkeuzegedrag en dat ze die ruimte ook grepen om anders te kiezen, misschien meer uit liefde of in een meer informele sfeer van (instrumentele) kameraadschappelijkheid. Op zijn minst suggereert het dat er meer 'onder elkaar' gehuwd werd. De toename van leeftijdshomogamie betekent alvast dat verburgerlijking in de praktijk niet leidde tot (neo)patriarchale man-vrouw relaties. Het is echter wel relevant dat net huwelijken tussen oudere vrouwen en jongere mannen minder frequent voorkwamen. De toe-

¹² Het moet worden benadrukt dat de arbeiders niet noodzakelijk een heel homogeen blok vormden. De ongeschoolden bijvoorbeeld gaan op het einde van de negentiende eeuw niet volledig op in de arbeidersgroep. Bovendien is het niet uit te sluiten dat een relatief grote 'onderklasse' in dit onderzoek niet aan bod komt, wegens geen sporen nalatend in de huwelijksakten.

name van leeftijdshomogamie ging gepaard met de afname van die vorm van leeftijdsheterogamie die niet paste binnen de nieuwe, minder traditioneel-instrumentele rol van de vrouw. Ook hier is bij het inschatten van de verdere evolutie enige voorzichtigheid geboden. Het is een open vraag of het alternatief – door verburgerlijking hersteld patriarchale gezinnen – later, in de twintigste eeuw, toch niet opduikt wanneer de levensstandaard nog meer is toegenomen en de arbeidsparticipatie van de vrouwen lager is. Mogelijk is het minder vaak voorkomen van huwelijken tussen oudere vrouwen en jongere mannen daar een aankondiging van, als ware het een noodzakelijke voorbereidende stap in de creatie van de nieuwe huiselijke rol van de vrouw.

Kortom, er is geen sprake van een graduele evolutie naar meer openheid. Sommige vormen van geslotenheid bleven bestaan (geografische origine), andere namen net als een exponent van de modernisatie een andere vorm aan (klassenformatie). Leeftijdshomogamie nam wel toe, als een teken van een andere huwelijksbeleving. De stelling dat de toegeschreven positie vóór de Eerste Wereldoorlog aan belang verliest, krijgt geen bevestiging. Deze klassieke sociologische visie wordt dus op zijn minst genuanceerd.

Bart Van de Putte

BIBLIOGRAFIE

- ANDERSON (M.), "What is new about the modern family" in: M. DRAKE (ed.), *Time, family and community. Perspectives on Family and Community History*, Oxford, 1995, pp. 67-90.
- ARCHER (M.), "Small capitalism and middle-class formation in industrializing Detroit, 1880-1900", *Journal of Urban History*, XXI, 1995, no. 2, pp. 218-255.
- ART (J.), *Herders en parochianen. Kerkelijkheidsgegevens betreffende het Bisdom Gent, 1830-1914*, Gent, 1979.
- BECK (U.), *Risk society. Towards a new modernity*, London/Newbury Park/New Delhi, 1992.
- BEEKINK (E.), LIEFBROER (A.) & VAN POPPEL (F.), "Changes in choice of spouse as an indicator of a society in a state of transition: Woerden, 1830-1930", *Historical Social Research*, XXII, 1998, nos. 1/2, pp. 231-253.
- BOUCHARD (G.), *Tous les métiers du monde. Le traitement des données professionnelles en histoire sociale*, Laval, 1996.
- DE BELDER (J.), "Beroep of bezit als criterium voor de sociale doorsnede. Een aanzet tot uniformisering van reconstructiemethoden", *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 1976, pp. 257-279.
- DE BELDER (J.) & VANHAUTE (E.), "Sociale en economische geschiedenis" in: J. ART (red.), *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente. Deel I: Nieuwste Tijden – 19de en 20ste eeuw*, Gent, 1993, pp. 79-158.
- DE SWAAN (A.), *Zorg en de staat. Welzijn, onderwijs en gezondheidszorg in Europa en de Verenigde Staten in de nieuwe tijd*, Amsterdam, 1989.

- GIDDENS (A.), *The consequences of modernity*, Cambridge, 1991.
- GIDDENS (A.) & PIERSON (C.), *Conversations with Anthony Giddens. Making sense of modernity*, Cambridge, 1998.
- HAYES (B.) & MILLER (R.), "The silenced voice: female social mobility patterns with particular reference to the British Isles", *British Journal of Sociology*, XLIV, 1993, no. 4, pp. 653-672.
- HUMBEECK (K.), *Onder de giftige rook van Chipka. Louis Paul Boon en de fabrieksstad Aalst*, Gent/Amsterdam, 1999.
- JASPERS (L.) & STEVENS (C.), *Arbeid en tewerkstelling in Oost-Vlaanderen op het einde van het Ancien Régime. Een socio-professionele en demografische analyse*, Gent, 1985 (Kultureel Jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen. Bijdragen. Nieuwe Reeks no. 23).
- KAELBLE (H.), *Historical research on social mobility. Western Europe and the USA in the nineteenth and twentieth centuries*, New York, 1981.
- KNÖBL (W.), "Theories that won't pass away: the never-ending story of modernization theory" in: G. DELANTY & E. ISIN (eds.), *Handbook of Historical Sociology*, London/Thousand Oaks/New Delhi, 2003, pp. 96-107.
- KOCKA (J.), "Family and class formation: intergenerational mobility and marriage patterns in nineteenth-century Westphalian towns", *Journal of Social History*, XVII, 1984, no. 3, pp. 411-433.
- MAGITS (M.), *Demografische en sociale structuren te Leuven (1846-1860)*, Brussel, 1974.
- MILES (A.) & VINCENT (D.) (eds.), *Building European society. Occupational change and social mobility in Europe 1840-1940*, Manchester/New York, 1993.
- MILES (A.), *Social mobility in nineteenth- and early twentieth-century England*, Houndmills/Basingstoke/Hampshire/London, 1999.
- MITTERAUER (M.) & SIEDER (R.), *The European family. Patriarchy to partnership from the middle ages to the present*, Oxford, 1983.
- PARSONS (T.) & SHILS (E.), *Toward a general theory of action*, Cambridge, 1951.
- PENN (R.) & DAWKINS (D.), "Structural transformations in the British class structure: a log linear analysis of marital endogamy in Rochdale 1856-1964", *Sociology*, XVII, 1983, no. 4, pp. 506-523.
- PERROT (M.), "On the formation of the French working-class" in: I. KATZNELSON & A. ZOLBERG (eds.), *Working-class formation. Nineteenth-century patterns in Europe and the United States*, Princeton, 1986, pp. 71-110.
- RITZER (G.), *Sociological theory*, New York, 1992.
- SAVAGE (M.), "Social exclusion and class analysis" in: P. BRAHAM & L. JANES (eds.), *Social differences and divisions*, Oxford, 2002, pp. 59-100.
- SECCOMBE (W.), *Weathering the storm. Working-class families from the industrial revolution to the fertility decline*, London/New York, 1993.
- SEWELL (W.), "Social mobility in a nineteenth-century European city: some findings and implications", *Journal of Interdisciplinary History*, VII, 1976, no. 2, pp. 217-233.
- SHORTER (E.), *The making of the modern family*, New York, 1975.
- VAN BAVEL (J.), *Demografische reproductie en sociale evolutie: geboortebeperving in Leuven 1846-1910*, Leuven, 2001 (Doctoraal Proefschrift).
- VAN DE PUTTE (B.) & MILES (A.), "Demographic class formation in 19th century Europe. Evidence from patterns of intermarriage in England and Flanders", *Paper presented at the European Social Science History Conference*, Berlin, march 2004.
- VANHAUTE (E.), "Het debat dat er geen was. Sociale stratificatie in de geschiedschrijving" in: J. ART, L. FRANÇOIS (eds.), *Docendo Discimus. Liber Amicorum Romain Van Eenoo*, Gent, 1999, pp. 229-240.

- VAN LEEUWEN (M.) & MAAS (I.), "Social mobility in a Dutch province, Utrecht 1850-1940", *Journal of Social History*, XXX, 1997, no. 3, pp. 619-644.
- VAN LEEUWEN (M.), MAAS (I.) & MILES (A.) (eds.), *HISCO. Historical International Standard Classification of Occupations*, Leuven, 2002.
- VAN POPPEL (F.), *Trouwen in Nederland. Een historisch-demografische studie van de 19de- en vroeg-20ste eeuw*, Den Haag, 1992.
- VAN POPPEL (F.), LIEFBROER (A.), VERMUNT (J.) & SMEENK (W.), "Love, necessity and opportunity: Changing patterns of marital age homogamy in the Netherlands, 1850-1993", *Population Studies*, LV, 2001, no. 1, pp. 1-13.
- VERMEULEN (A.M.), "De woning als criterium van de sociale doorsnede. Gent omstreeks 1834" in: J. DE BELDER, W. PREVENIER & C. VANDENBROEKE (eds.), *Sociale mobiliteit en sociale structuren in Vlaanderen en Brabant van de late Middeleeuwen tot de 20^e eeuw*, Gent, 1983.
- VERMEULEN (A.M.), "De huwelijksacten van de burgerlijke stand als bron voor sociaal-economische geschiedschrijving. Beroepsoriëntatie en sociale homogamie in het 19de-eeuwse Gent", *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, XXXIX, 1985, pp. 203-222.
- WITTE (E.), CRAEYBECKX (J.) & MEYNEN (A.), *Politieke Geschiedenis van België van 1830 tot heden*, Brussel, 1990.